

פרשת וארא שנת תשפ"ה

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

הואיל משה

אך עיין במהרש"א במסכת סוטה (דף טו), אהא דאיתא (שם) שהנחש רצה שחיה תתן מעץ הדעת לאדה"ר וימות וישא הוא את חוה, והקשה המהרש"א (בחידא"ג) דהלא אם תאכל חוה מעץ הדעת תמות גם היא והיאך ישא אותה, וי"ל דהנחש סבר דהציווי נאמר רק לאדה"ר בלבד, כי באותו שעה עדיין לא נבראת חוה, אמנם כיון שחוה היתה מעצמו ובשרו הו"ל כאלו נצטוית גם היא עיי"ש.

ובחזקוני עה"פ אל האשה אמר וגו' (פרשה כ"ט-ה) כתב, שאלו גויים את ר' יהושע, למה נתקללה חוה על אכילת עץ הדעת מאחר שעדיין לא נוצרה בשעת הציווי, אמר להם, על האדם כתיב, על כל אבריו של אדם והיא נבראת מצלעו עיי"ש.

ובספר זרע ברך שלישי פרשת בראשית (ד"ה בענין הפלפול) כתב וז"ל, בענין הפלפול בין נחש לחוה תוכן הענין, דהנחש אמרה לחוה דאין את חוה בכלל הציווי מאחר דלא כתיב לא תאכלו לשון רבים, שמע מינה דרק לאדם לבד צוה, ולכן אמר בלשון יחיד לא תאכל, ולכן אמרה (הנחש) בקושטא שאמר אלקים לא תאכלו ממנו א"כ גם את בכלל, כדי שחוה תתן לה תשובה שאמר רק בלשון יחיד, אבל חוה אמרה לנחש דאין צריך לומר לשון לא תאכלו מאחר שאני נלקח מצלעותיו מגופו של אדם הראשון, ממילא גם אני נכלל באזהרה, כמו למאן דאמר במסכת סנהדרין (דף פ:) ובמסכת תמורה (דף ל:) עובר ירך אמו, דאם נגחה או נרבעת הבהמה גם ולדה אסורה ממילא וכו' עיי"ש.

ולפי"ז י"ל, דאי ס"ל עובר ירך אמו, א"כ לא בעינן קרא מיוחד לאסור לחוה לאכול מעץ הדעת, כי גם היא נכללת בציווי של אדה"ר כיון שהיתה עצמו ובשרו בעת האזהרה, וכשנצטווה אדה"ר נצטווית גם היא, וי"ל דקרא דלאמור אתיא לאסור עליהם עריות, והוזהרו על כל העריות, משא"כ אי ס"ל עובר לאו ירך אמו, ומעתה י"ל דכיון דהציווי נאמר בלשון יחיד, לא היתה הציווי רק לאדם בלבד, ולכן איצטריך קרא לאמור דגם חוה אסורה לאכול מעץ הדעת, ולפי"ז י"ל דבי"נ אינו מוזהר על כל איסורי עריות.

ובספר בנין דוד (פרשת וישב אות נ"ג) כתב, דהשבטים חלקו על יוסף על אמרו כי הוא אשר ימלוך עליהם, וסברו דזה לא יתכן כיון שיוסף בא מביאה פסולה, שהרי יעקב נשא את רחל באיסור שתי אחיות, ואינו הגון למלכות, דכתיב מקרב אחיך תשים עליך מלך, ודרשינן במסכת ב"ק (דף פ"ח.) ממובחר שבאחיך.

וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה: ודקדקו המפ' דהתיבות אל משה לכאורה נראה כמיותר, דהרי כבר כתוב בתחלת הפסוק וידבר משה אל בני ישראל וגו', עוד צריך להבין הטעם דלא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה, דלכאורה אדרבה, משום שהיה להם קושי השעבוד, היו צריכין יותר לצפות לשמוע את גאולתם.

והנבס"ד, דאיתא בשמות רבה (פרשה ג-ג), שהקב"ה אמר למשה אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם עיי"ש, ובספר אבני שוהם בפרשתן (אות א) הביא מש"כ בספר עשרה מאמרות לבאר דברי המדרש, כי הגאולה שלהם צריך להיות על ידי מי שלא נכלל בחטא אדם הראשון, וכל ישראל נכללים באותו חטא, כי כל נשמות היו תלוין בו ונהנו מאכילתו, לבר ממשה שהיה נשמתו בקנה של אדם הראשון שלא נהנה משום אכילה וכו' עיי"ש.

ואיתא בבראשית רבה (פרשה ט"ז-ו), ויצו ה' אלקים על האדם לאמור מכל עץ הגן אכל תאכל, ר' לוי אמר צוהו על שש מצות וכו', לאמור זה גילוי עריות, שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו וכו', ורבנן ס"ל דגילוי עריות ילפינן דכתיב ודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא בזכר ולא בבהמה עיי"ש.

וכתב שם היפה תואר דאיכא נ"מ בין הנך דרשות, דלרבנן דילפי גילוי עריות מודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא בזכר ולא בבהמה, לא הוזהרו בני נח כי אם על עריות אלו בלבד, אבל לר' לוי דילף מלאמור, מוכח שהוזהרו על כל איסורי עריות.

ובהמשך דבריו (שם) ביאר ביפה תואר, דלפי"ז לרבנן א"ש מה שלקח יעקב שתי אחיות, משום דהיה דינו כבן נח, וב"נ אינו מוזהר רק על אלו העריות, אבל על איסור שתי אחיות לא הוזהר, אבל לר' לוי דאית ליה שעל כל העריות הוזהר, א"א לתרץ איך לקח יעקב שתי אחיות עיי"ש, ועיין בספר מטה יששכר (דף קכ"ח-).

ועיין בשו"ת מהרי"א חיו"ד (סי' א) שדן לענין נשי בני נח אי הוזהרו בשבע מצוות, והעיר שם דלא מצינו אזהרה לחוה על עץ הדעת, אך י"ל דמקרא (בראשית ב-ט"ז) ויצו ה' אלקים על האדם לאמר דרשינן דהיינו לאמר לחוה עיי"ש, וכ"כ באור החיים הקדוש (שם), וכ"כ בכלי יקר עה"פ אף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראשית ג-א) עיי"ש.

[וכן איתא במסכת יבמות (דף ע"ד), דאמר דואג האדומי לשאול עד שאתה משאיל על דוד אם הוא הגון למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבוא בקהל מ"ט דקאתי מרות המואביה וכו' עיי"ש], וה"נ ביוסף שבא מביאת איסור אינו ראוי להיות מלך, וזה היה טענת השבטים על יוסף על מה שאמר על עצמו שיהיה מלך, דאין מן הראוי שיהיה מלך.

ואיתא במסכת שבת (דף י"ג), אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, וכתבו התוס' (ד"ה ח"ג), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף.

ובספר חלק שמעון (ערך לוי ס"ג) כתב, דידוע דכל הנשמות היו נכללין באדם הראשון, וכל הנשמות שבעולם הם חלקן ונשמתו של אדם הראשון, ומצינו שהנשמה אצל האדם כמו עובר באשה, ואי ס"ל עובר ירך אמו, אז כל הנשמות שהיו נכללין באדם הראשון הוי כגופו ממש, וחטאו של אדם הראשון נחשב להם לחטא עצמן כמו שחטאו הן בעצמן, אבל אי ס"ל עובר לאו ירך אמו אז הנשמות לא היו ממש גופו של אדם ואין עליהם חטא של אדם הראשון עיי"ש.

ובזה יבואר הכתוב, דהנה משה רבינו ע"ה בא לבשר לבני ישראל בשורת הגאולה, והוא יהיה הגואל משום שהוא לא נכלל בחטאו של אדם הראשון, משא"כ כל הנשמות היו נכללין בחטא אדם הראשון, והם לא שמעו אל משה, דס"ל עובר לאו ירך אמו, וא"כ ליכא על הנשמות חטאו של אדם הראשון, והביאו ראייה לזה דעובר לאו ירך אמו, "מקוצר רוח ומעבודה קשה", דהא קושי השעבוד בא על חטא דמכירת יוסף, דהצדק הוא עם יוסף דשפיר ראוי להיות מלך, דליכא איסור דשתי אחיות, דגילוי עריות ילפינן דכתיב ודבק באשתו ולא באשת חבירו, דאי"ל דילפינן מלאמור והזוהרו על כל איסורי עריות, דאיצטריך קרא לאמור דגם חוה אסורה לאכול מעץ הדעת, דס"ל עובר לאו ירך אמו, ומעתה י"ל דכיון דהציווי נאמר בלשון יחיד, לא היתה הציווי רק לאדם בלבד, ולכן לא שמעו דמשה דייקא יהיה הגואל ודו"ק.

(ב) עוי"ל, דהרי נודע תמיהת המפרשים על מה שיצאו ישראל ממצרים אחר רד"ו שנים, הלא הגזירה היתה על ארבע מאות שנים, וכתב רש"י פרשת לך (ט"ו-י"ג) עה"פ כי גר יהיה זרעך, דחשבינן הגלות מלידת יצחק, ומשנולד יצחק עד שישאל יצאו ממצרים הוה ארבע מאות שנה עיי"ש, וכן בפרשת בא (פרשה י"ב-ט) עה"פ ומושב בני ישראל וגו', כתב רש"י וז"ל, אשר ישבו במצרים אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם, שלשים שנה וארבע מאות שנה, בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה וכו' עיי"ש.

ובמדרש שוחר טוב (תהלים פרק י"ח) איתא, א"ר שמואל, לפי שהיה הקב"ה מפתה את משה כל שבעת ימי הסנה שילך בשליחותו וכו', אמר להקב"ה, רבון העולמים, כבר חשבתי מה שאמרת לאברהם אבינו בבין הבתרים ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ועדיין לא נשלמו ולא עשו שם אלא מאתים ועשר, א"ל הקב"ה, לא כמו שאתה מחשב לעצמך, שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותו וכו' וכבר נשלם עכ"ל.

ובספר ראש דוד מהחיד"א (בפרשת) כתב, דזהו דאמרינן דהגלות התחיל מלידת יצחק, יתכן רק אי ס"ל ארץ ישראל אינה מוחזקת לנו מימות אברהם אבינו ע"ה ודר יצחק בארץ שאינו שלו וסבל עול גלות, אז שפיר י"ל דזמן הגלות התחיל מלידת יצחק, אבל אי ס"ל דא"י מוחזקת היא א"כ לא סבל יצחק כלום עול הגלות, ושוב אין לומר דהגלות מתחיל ממנו עכ"ד.

ולכאורה יש להוכיח דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, דרש"י (עה"פ בראשית ברא וגו') כתב, א"ר יצחק, לא היה צריך להתחיל מבראשית אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו עכ"ד.

ובהגדה של פסח ברית מטה משה (דף ק"פ: מדרש"ס) כתב, דטענת העכו"ם דא"י שייך להם, וטענתם הוא דאומרים לסטים אתם שהם ישבו בה, זהו רק אי ס"ל דארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו, ולפי"ז לא נכנסו בני ישראל לנחלת אבותם, ורק דזכו בה כשכבשוהו מיושבי הארץ, אז שפיר יש להם טענה לסטים אתם, אבל אי ס"ל דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, דמתחילה היתה שייכת לשם כמש"כ רש"י בפרשת לך (פרשה י"ב-י) עה"פ והכנעני אז בארץ, שהיה הולך וכובש את הארץ מזרעו של שם עיי"ש, א"כ כשנכנסו לארץ ישראל לתוך שלהם נכנסו, דלקחיה בצדק מדין ירושה, אז ליכא טענה של לסטים אתם עיי"ש.

אך בספר מתת יה (פרשת לך) כתב לבטל טענת לסטים אתם, דאיתא במסכת נדרים (דף מ"ה), השותפין שנדרו הנאה זה מזה, אסורין ליכנס לחצר (בחצר של שניהן דכל חד אסור בריסת הרגל של חבירו וקא סבר אין ברייה דאימור האי לחלק חבירו עייל והאי לחלק חבירו עייל), ר' אליעזר בן יעקב אומר, זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו (דקסבר יש ברייה), היה אחד מן השוק מודר באחד מהם (מן השותפים) הנאה, לא יכנס לחצר, ר' אליעזר בן יעקב אומר, יכול לומר לו לתוך של חבירך אני נכנס ואיני נכנס לתוך שלך עיי"ש, וכיון שאנו מקבלין גרים א"כ יכולין לומר בחלק של גרים אנו זוכין ובטל טענת לסטים אתם עיי"ש, ומוכח מזה דמקבלין גרים.

והיינו שלא נהג כבוד בנשי אביו, דכתיב כבוד את אביך לרבות אשת אביך, אבל אי ס"ל לא דרשינן את לרבות, אז ראובן לא חטא כלל עיי"ש.

מבואר מזה, דאי ס"ל דרשינן את, א"כ חטא ראובן במה שלא נהג כבוד בנשי אביו, ושפיר עביד יעקב במה שנטל הבכורה מראובן ונתנה ליוסף, ולפי"ז מכירת יוסף נחשב לחטא, משא"כ אי ס"ל לא דרשינן את, א"כ לא חטא ראובן, ולכן חלקו על יוסף שהרי לא היה לו משפט הבכורה.

ואיתא במסכת שבת (דף י"ג), אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"ז זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף.

ובזה יבואר, דהנה משרע"ה בא לבשר לבני" בשורת הגאולה, ובני" לא שמעו למשה משום דהם ידעו דהגזירה היתה על ארבע מאות שנה ואכתי לא הגיע הזמן, ואמר להם משה דשפיר יצאו קודם הזמן, הגם דהגזירה היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, משום דחשבינן מלידת יצחק, אך בני" ס"ל דא"א לומר דחשבינן מלידת יצחק, כיון דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, והביאו ראיה "מקוצר רוח ומעבודה קשה", דזה בא על חטא דמכירת יוסף, וע"כ דרשינן את, ולפי"ז מנצפ"ך הם בתוך האותיות, ואין מקבלין גרים, ולפי"ז הטעם דליתא טענת לסטים אתם משום דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, וא"א לומר דחשבינן מלידת יצחק, ואכתי לא הגיע הזמן, ולכן ולא שמעו אל משה ודו"ק.

ג) עוי"ל, עפישמ"כ בפרקי דר"א (פרק מ"ח), דלכן יצאו בני ישראל ממצרים קודם הזמן דד' מאות שנה, משום דהלילות השלימו, דמה שהמצריים עבדו עם בני ישראל אף בלילות זה השלים לד' מאות שנה עיי"ש/

אך לפי"מ דאיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), אמר ר' אבהו אמר ר' אלעזר, מפני מה נענש אאע"ה ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים, מפני שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו, ובר"ן שם כתב שהוליכן למלחמה כדכתיב וירק את חניכיו דהיינו בני אדם שחנך לתורה עיי"ש.

וכתב ע"ז בספר נחלת בנימין (דרשות דף ק"ח), דלפי"ז לא אמרינן דלילות השלימו, דהא אאע"ה הלך למלחמה אף בלילה כדכתיב ויחלק עליהם לילה, וא"כ גם הלילות היו בכלל הגזירה, ולא אמרינן דלילות השלימו עיי"ש.

ובספר אבני שוהם (פרשת וירא) כתב, דהגרים אחיזתן מאותיות מנצפ"ך, וישראל אחיזתם מעיקר כ"ב אותיות, ומעתה אי נימא דאותיות מנצפ"ך המה אחרי כ"ב אותיות, אז יש לומר דמקבלין גרים, אבל אי נימא דאותיות מנצפ"ך המה תוך הכ"ב אותיות הכפלות אצל הפשוטות, אז רק לישראל יש אחיזה באותיות התורה ולא הגרים ואינם מקבליים גרים.

והטעם דס"ל דדרשינן את, משום שאל"ף הוא ראש לכ"ב אותיות, והתי"ו הוא האחרון מכ"ב אותיות, וכוללים כל הכ"ב אותיות לכן דרשינן את.

אך כ"ז הוא אי אמרינן מנצפ"ך המה תוך הכ"ב אותיות, דאם לא כן לא היה התי"ו בסוף האותיות, רק אותיות הכפלות היו אח"כ, ואז לא דרשינן את עכ"ד עיי"ש.

וכתבו המפרשים דמה שנחלקו שבטי י-ה על יוסף ויקנאו בו אחיו על שעשה לו אביו כתונת פסים, דלא עלתה על דעתם לחלוק עליו על שתי סלעים כלי מילת שעשה לו יעקב, חס מלהזכיר, אלא כיון שעד שלא נבנה המשכן היתה עבודה בבכורות ויעקב זכה בבכורה כשקנאה מעשיו, ומסר יעקב את הבכורה ליוסף ועל כן הלבישו כתונת פסים שהם בגדי כהונה.

וכן איתא בידי משה על המדרש בראשית רבה (פרשה פ"ד-ט"ז) בשם הוזה"ק שיוסף לבש ד' בגדים כנגד ד' בגדי כהונה עיי"ש, ולכן הרע לשבטים על שנבחר יוסף לעמוד לשרת לפני ה' מדין בכור שהרי לא היה לו משפט הבכורה, ומה"ט נחלקו עליו.

ולכאורה הרי שפיר עביד יעקב ליתן הבכורה ליוסף, דכיון שירד ראובן מאותה איצטלא כדכתיב בפרשת ויחי (פרשה מ"ט-ד) פחו כמים אל תותר, וכתיב בדברי הימים א' (פרק ה-א) ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו לבני יוסף וגו', היה בדין לעטר את יוסף במעלת הבכורה שהרי היה בכור לאמו רחל שהיתה עקרת הבית.

ובהגדה של פסח מלכי בקודש (פיסקא ואת לחצינו) כתב, דזה אי ראובן חטא או לא תליא אי דרשינן את או לא דרשינן, דאיתא במסכת שבת (דף נ"ה), אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן, כל האומר ראובן חטא (במעשה בלהה) אינו אלא טועה, שנאמר (כהאי קרא) ויהיו בני יעקב שנים עשר, מלמד שכולן שקולין כאחת, אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, מלמד שבלבל מצעו של אביו ומעלה עליו הכתוב כאלו שכב עמה, תניא, ר"ש בן אלעזר אומר, מוצל אותו צדיק מאותו עון ולא בא מעשה זה לידו וכו', אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, עלבון אמו תבע, אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי, עמד ובלבל את מצעה וכו' עיי"ש.

אך לפי"מ דאיתא במסכת נדרים (סו), שמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שנאמר במה אדע כי אירשנה עיי"ש, א"כ שפיר י"ל דלכן יצאו קודם הזמן משום דלילות השלימו.

ובספר זרע בירך (פרשת תבא) כתב, לפרש כוונת אברהם במה שאמר במה אדע כי אירשנה וגו', לא מצד חסרון אמונה ח"ו, אלא קשיא ליה האיך מבטיח את זרעי בנחלת ארץ ישראל והיינו מצד התורה והמצות שיקבלו, כדכתיב בתהלים (ק"ה-מ"ד-מ"ה) ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו, והא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא עיי"ש, ומבואר מזה דא"א שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אז לא חטא אאע"ה באמירת במה אדע, וכ"כ בספר שתי ידות (דף מ:).

ואיתא במסכת עירובין (דף י"ג:), תנו רבנן, שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא וכו' עיי"ש.

ובספר בא ישועה ונחמה (פרשת נח דף ט.) (ופרשת לך דף ט"ז.) כתב, דלכאורה דכיון דנוח לו לאדם שלא נברא א"כ באמת למה נברא, ותי' בשם המגיד שהקשה קו' יתירא מאחר דבעוה"ב אין שום אכילה ושתייה כי אם שיהנה מזיו השכינה, א"כ אחר שהנשמה היה מתחילה במקום גבוה למה נברא בעוה"ז, דאף שיקיים כל התורה לא יזכה כ"א לאותו המקום שהיה מתחילה, וא"כ מה עדיפא ליה בהבראו אדרבה יש לחוש אם יחטא דאפילו להאי מקום לא יגיע, ומתקן, דהנפש בעולם העליון נהנה מזיו השכינה, אבל זהו נהמא דכסופא בחנם, וכיון שיורדת לעולם ומסגל מצות ומע"ט קונה לו שכרו בדין, ושוב ל"ה נהמא דכסופא דבדין הוא שיטול שכרו אחר שהשלים עבודתו בעוה"ז.

וכתב דכ"ז ניחא אי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וא"כ כיון דאינו מקבל שום שכר מצוה בעוה"ז, אז שפיר י"ל דע"י ביאתו לעוה"ז יאכל נהמא בלי כיסופא, כי בדין הוא שיטול שכרו לעוה"ב כיון שלא היה ניתן לו שכר בעוה"ז, אבל אי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא איכא הדקל"ד, דמה ירויח ומה נפקותא בבריאת האדם, ואי משום שיאכל נהמא בלא כיסופא ובדין יטול שכרו לעוה"ב, הא כבר קיבל שכר בעוה"ז, ומאן יימר שיש בדין ג"כ ליתן לו עוד שכר בעוה"ב, אם לא מרוב חסדו וטובו יתברך, וא"כ שוב הוה נהמא דכיסופא, וא"כ למה נברא האדם, ונוח לו שלא נברא עכ"ד, היוצא לנו מזה דאי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא אז אמרינן דנוח לו לאדם שלא נברא, משא"כ אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא אז י"ל דנוח לאדם שנברא.

ובספר בגדי אהרן פרשת בשלח (דף קנ"ג:) ד"ה ובזה, הביא מש"כ בילקוט חדש ערך מלאכים (סי' כ"ג), דלכן מכרו השבטים

את יוסף, משום שהשבטים היו מכת אותן שאמרו אל יברא, ויוסף היה כנגד מטטרון שאמר יברא, ולכן מכרוהו עיי"ש.

ובזה יבואר, דהנה משרע"ה בא לבשר לבנ"י בשורת הגאולה, ובנ"י לא שמעו למשה משום דהם ידעו דהגזירה היתה על ארבע מאות שנה ואכתי לא הגיע הזמן, ואמר להם משה דשפיר יצאו קודם הזמן, הגם דהגזירה היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, משום דלילות השלימו הזמן, אך בנ"י ס"ל דא"א לומר דלילות השלימו כיון דהגלות בא בשביל שאע"ה עשה אנגרייא בת"ח א"א לומר דלילות השלימו.

ולכאורה מנ"ל דטעם הגלות הוא בשביל שעשה אנגרייא בת"ח, הא י"ל דהטעם הוא בשביל שאמר במה אדע ואז שפיר י"ל דהלילות השלימו, וע"ז אמר הקרא דהביאו ראייה "מקוצר רוח ומעבודה קשה" דזה בא על חטא דמכירת יוסף, וע"כ דהצדק הוא עם יוסף דנוח לו לאדם שנברא, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ולפי"ז ליכא למימר דהגלות הוא בשביל שאמר במה אדע, וע"כ דהגלות הוא בשביל שעשה אנגרייא בת"ח, ולפי"ז ליכא למימר דלילות השלימו ואכתי לא הגיע הזמן, ולכן ולא שמעו אל משה ודו"ק.

ד) עוי"ל, עפ"מ ש"כ בספר ארץ חמדה (פרשת שמות) עה"פ ויאמר אליו מי שמך לאיש וגו', ובפסוק כי אהיה עמך וגו', דלכן סירב משה לילך בשליחותו של מקום לגאול את ישראל, דסבר בדעתו שאינו ראוי להיות שלוחו של הקב"ה כיון שהוא באה מביאה פסולה, שהרי עמרם נשא את יוכבד דודתו אשר עפ"י תורה אסורה לו, ולכן אינו ראוי לאיצטלא זו עיי"ש.

אמנם בספר שערי שמים (מובא בספר כרם חמד פרשת כי תשא) כתב, דהרי לכמה ברבתיא עד מתן תורה היה לאבותינו דין ב"נ, ואיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ד:), כל ערוה שבית דין של ישראל ממיתין עליה, בן נח מוזהר עליה, אין בית דין של ישראל ממיתין עליה (כגון חייבי כריתות אחרת ואחרת אביו ואחרת אמו ואשת אחיו ואשת אביו ואחרת אשתו), אין ב"נ מוזהר עליה דברי ר' מאיר (ר' מאיר אליבא דר' עקיבא אמרה דנפקי ליה עריות בבני נח מעל כן יעזב איש וגו' והתם חייבי מיתות הוא דכתיבי), וחכ"א הרבה עריות יש (כגון כל חייבי כריתות) שאין בית דין של ישראל ממיתין עליהן, ובן נח מוזהר עליהן (דלרבנן אתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה ור"מ לא דריש איש איש לרבויו) עיי"ש, וא"כ לשיטת ר"מ דבאין ב"ד ממיתין עליה אין ב"נ מוזהר עליה, א"כ ה"נ באיסור דודתו דהו"ל בכרת ולא במיתת ב"ד, שאין ב"נ מוזהר בה עיי"ש.

אמנם כתב שם (שער ט"ז) ד"ה ולבאר, דפלוגתת ר"מ וחכמים תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, דר"מ ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן איש איש, ולא איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, וחכמים ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם ומרבינן מאיש איש דב"נ הוזהרו אף בעריות שיש בו כרת עיי"ש.

ולפי"ד י"ל דלכן לא שמעו אל משה, דבני ישראל ס"ל דכיון שאירע פגם זה על ידו אינו ראוי להיות שלוחו של מקום.

אך בספר תפארת צבי (פרשת קרח) כתב, דלכאורה י"ל דלא נחשב למרע"ה שום פגם בהריגת המצרי, כיון שנתכוון לשם שמים על שראוהו מכה לרעהו, והו"ל בכלל מה שאמרו חז"ל במסכת נזיר (דף כ"ג:) גדולה עבירה לשמה, ולכן כל כה"ג לא נחשב לעון כלל עיי"ש.

ובשו"ת שער אשר ח"ב בסוף (דף ס"ב מדפה"ס) כתב, אלא דבעיקר דין זה גדולה עבירה לשמה חזינן בה קיואה, והן אמת דהכי איתא במסכת נזיר (דף כ"ג:) ובמסכת הוריות (דף י'), ומייתי לה מייעל שנבעלה שבע בעילות לאותו רשע (ופירש"י דהיינו להתיש כחו של אותו רשע כדי שתהא יכולה להרגו וכו'), וכן גבי בנות לוט שנתכוונו לשם מצות פו"ר ועברו על העריות כמש"כ בספר עיר דוד (אות תקל"ג), מ"מ עלינו לדעת למה לא נאמר בהן וכיוצ"ב אדרבה איפכא דהוי מצהב"ע וכו', עיי"ש שהאריך בזה.

והגאון ר"ש קלוגר זצ"ל בחידושו עמ"ס סוכה (דף כ"ט:) ד"ה קא פסיק הקשה נמי דאמאי לא אמרינן דעבירה לשמה הוי מצהב"ע, וכתב לחלק ז"ל, נראה לפענ"ד דעבירה לשמה ודין מצהב"ע הוי ענינים נפרדים, דעבירה לשמה מיירי דתחילה עושה עבירה רק כדי לקיים המצוה, זה הוי עבירה לשמה, ושקול כמצוה שלא לשמה, אבל מצהב"ע מיירי דתחלה עשה העבירה כפשוטו, רק אח"כ רוצה לקיים בו מצוה, וא"כ כיון דהעבירה מתחלה נעשה שלא לשם מצוה, והוי עבירה ממש, והוי מאוס, שוב אף ידי מצוה אינו יוצא בו, אבל אם מתחילת עבירה עושהו לשם מצוה זה אינו מאוס ויוצא בו ידי מצוה.

ומתריך בזה קושית התוס' במסכת סוכה (דף ל'), דלמה לי קרא דלכם להוציא את הגזול תיפ"ל משום דהוי מצהב"ע, ולהנ"ל י"ל, דקרא קמ"ל דאפילו היכא דמיד בתחלה גזלה לשם מצוה לקיים מצות נטילת לולב דכה"ג הוי עבירה לשמה הו"א דיצא בה ידי חובתו, וע"ז קמ"ל דבעינן לכם ואפילו כה"ג לא יצא.

ובהמשך דבריו ביאר דפליגי בזה בירושלמי שבת (פ"ג-ה"ג) דאיתא שם ר' יונה אמר אין עבירה מצוה, ר' יוסה אמר אין מצות עבירה, וי"ל דפליגי בזה אם עבירה לשמה הו"ל בכלל מצהב"ע עיי"ש, מבואר מזה דילפינן מלכם דעבירה לשמה הוי מצוה ואמרינן גדולה עבירה לשמה, ולכן צריך קרא דאינו יוצא.

ובספר ישועות יעקב חאו"ח (סי' תרל"ז), ובספר נפש יונתן (פרשת אמור) כתבו לתריך קושית התוס' דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזולה תיפ"ל משום מצוה הבא בעבירה, עפ"י מש"כ המגן אברהם (סי' תרל"ז) מהיראים דאעפ"י שגזל עכו"ם מותר, מ"מ לא הוי בכלל לכם, וא"כ שפיר איצטריך קרא לאסור אפילו היכא דגזל מעכו"ם דאעפ"י דלא הוי מצוה הבא בעבירה, מ"מ לא הוי לכם עכ"ד.

ואיתא במסכת סנהדרין (דף פ"ה:), כתיב בפרשת קדושים (פרשה כ-ט), כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו, תנו רבנן, אביו ואמו קלל לאחר מיתה (קרא יתירא הוא דהא כתיב רישיה דקרא אשר יקלל את אביו ואת אמו) וכו', ופריך הגמרא, הניחא לר' יונתן דמייתר ליה קרא אביו ואמו, אלא לר' יאשיה מאי איכא למימר, דתניא מה תלמוד לומר איש איש, לרבות בת טומטום ואנדרוגינוס, אשר יקלל את אביו ואת אמו אין לי אלא אביו ואמו (שניהם יחד), אביו שלא אמו אמו שלא אביו מניין, תלמוד לומר אביו ואמו קילל אביו קלל אמו קלל (בראש המקרא סמך קללה לאביו ובסוף סמך לאמו) דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד ואחד בפני עצמו עד שיפרט לך הכתוב יחדיו (וכמו שפרט בחורש בשור ובחמור מפרט לך ש"מ דאי לא הוי יחדו הוה משמע שור לבדו וחמור לבדו והא אביו ואמו דרישא דרשינן נמי או אביו או אמו וסיפא לאתווי לאחר מיתה), מנא ליה, נפקא ליה מומקלל אביו ואמו מות יומת (דואלה המשפטים), ואידך (דמפיק לאחר מיתה מאביו ואמו קילל), ההוא מיבעיא ליה לרבות בת טומטום ואנדרוגינוס, ותיפ"ל מאיש איש, דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

וכתב בספר מלא הרועים ערך דברה תורה (אות ט-ו), דאי ס"ל כר' יונתן דלחלק לא צריך קרא, ולא דרשינן איש איש דברה תורה כלשון בני אדם, משא"כ לר' יאשיה דס"ל לחלק צריך קרא, וילפינן ט"א מאיש איש, וס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם.

ובספר שמע יעקב (פרשת יתרו דף ד"ש) כתב, דזה אי קושי השעבוד מוכרח להיות והיתה בכלל הגזירה, תליא בפלוגתת התנאים אי לחלק צריך קרא או לא צריך קרא, דיש לפרש מה דכתיב כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, דהיינו או שיהיה עבדות בארץ לא להם ארבע מאות שנה, או ועבדום וענו אותם דהיינו שיהיה עבדות ועינוי יחד.

וזהו תליא אי ס"ל לחלק צריך קרא או לא צריך קרא, דלמ"ד לחלק צריך קרא ובלא"ה משמע שניהם כאחד, בהכרח דהגזירה היתה על עבדות ושעבוד, משא"כ למ"ד לחלק לא צריך קרא, אז י"ל דהגזירה היתה או גירות ד' מאות שנה או שעבוד עכ"ד.

ובזה יבואר, ולא שמעו אל משה שהוא שלוחו של הקב"ה, דכיון דהוא בא מביאה פסולה אינו ראוי להיות שלוחו של הקב"ה, ואת"ל דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ולא איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, ע"ז הוכיחו דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, "מקוצר רוח ומעבודה קשה" דאיכא עבדות וגם שעבוד, וע"כ דס"ל לחלק צריך קרא, וס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ולכן לא שמעו אל משה ודו"ק.

ה) עוי"ל, דבספר שתי ידות (פרשת ואתחנן) הביא בשם המדרש, דלכן לא נכנס משה לארץ ישראל משום שהרג את המצרי עיי"ש, ובפרשת חיי שרה (דף י"ד טו"ד) כתב, דלכן נדחה משה רבינו מן הכהונה, לפי שהרג את המצרי, וכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו עיי"ש.

ומעתה מבואר, דמשה בא לבני ישראל לבשר להם על בשורת הגאולה, והוא יהיה שלוחו של מקום לילך לפרעה, אך בני ישראל לא שמעו אל משה, דסברו דמשה אינו ראוי להיות שלוחו של מקום משום שהרג את המצרי, דאין לו אמתלא דלכן הרג את המצרי דעשה עבירה לשמה, והביאו ראיה לסברתם "מקוצר רוח ומעבודה קשה", דזה בא על חטא דמכירת יוסף, דהצדק הוא עם יוסף שאמר אל יברא, ומינה טוב לו לאדם שלא נברא.

ולפי"ו י"ל דלכן אמר הקב"ה נעשה אדם משום דהקב"ה אינו מייחס שמו על הרעה, ומעתה ילפינן מדת ענוה ממה דכתיב בראשית ברא אלקים, דהקב"ה לא הזכיר את שמו תחילה, ולפי"ו י"ל דלכן ליכא טענת לסטים אתם דס"ל גזל עכו"ם מותר, ולכן צריכין קרא דלכם להוציא את הגזול, וליכא הוכחה דעבירה לשמה מצוה, ואיכא פגם על מה שמשה הרג את המצרי, ולכן לא שמעו אל משה ודו"ק.

ו) עוי"ל, דנדוע הקושיא דהיאך יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, דהגזירה היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, וא"כ איך יצאו אחרי היותם במצרים רק רד"ו שנים.

ובספר קרבן שבת (פ"א דף ה:) כתב, דלכן יצאו בני ישראל ממצרים קודם שנשלם זמן הגלות, כיון שבגזירת הקב"ה שנאמרה לאברהם אבינו ע"ה נאמר כי גר יהיה זרעך וגו' וחל חובת הגלות על זרעו של אברהם שהם יצחק וישמעאל, שצריך כל אחד מהם לשלם מחצית חובת הגלות דד' מאות שנה, וא"כ שפיר השלימו בני ישראל חלקם בחובת השעבוד.

אמנם כ"ז דווקא אי אמרינן דאברהם שיחרר את הגר והו"ל גם ישמעאל זרע אברהם המתייחס אחריו, משא"כ אם לא נשתחרר הגר והו"ל ישמעאל בן האמה דולדה כמותה שאין מתייחס אחר האב, לא שייך עליו לומר כי גר יהיה זרעך עכ"ד.

ולכאורה בע"כ צ"ל דאע"ה שחרר את הגר, דהנה המהרש"א במסכת יבמות (דף ק:) הקשה, דהיאך נשא אע"ה את הגר שהיתה מצרית דעתידה תורה לאסור, ואע"ה קיים כל התורה כולה, וכתוב לא יבוא מצרי בקהל ה' עכ"ק.

ובפשיטות י"ל דכיון דלא קיים מצות פו"ר י"ל דעשה דפו"ר דחי הל"ת דלא יבוא מצרי, אמנם אי נימא דלא שחרר את הגר, א"כ איכא גם הלאו דלא יהיה קדש, והלא קיי"ל דאין עשה דוחה ב' לאוין, וא"כ איך אפשר לומר דנשא אע"ה את הגר משום עשה דוחה ל"ת, כיון דאיכא כאן שני לאוין, לאו דלא יהיה קדש ולא דלא יבוא מצרי, ועכצ"ל דשחרר את הגר וליכא רק הלאו דלא יבוא מצרי, וע"ז שפיר י"ל עשה דוחה ל"ת.

ולכאורה יש להעיר, דרש"י (ע"פ בראשית ברא וגו') כתב, א"ר יצחק, לא היה צריך להתחיל מבראשית אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו עכ"ד.

ומעתה אי ס"ל גזל עכו"ם מותר, בלא"ה לא קשה מידי כיון דמותר לגזול מן העכו"ם, וכ"כ המהר"י אלגאזי בספרו מגיד דבריו ליעקב על הגש"פ (דף נ"א: מדפ"ס) דליכא טענת לסטים אתם, משום דקיי"ל גזל עכו"ם מותר עיי"ש, ומעתה הדקל"ד מה טעם פתח בבראשית, עיין בספר תורה והלכה מש"כ בזה.

אך י"ל כדאיתא בבראשית רבה (פרשה א"י"ב) דבא להורות ענוה, דמלך בשר ודם מזכיר שמו תחילה, והקב"ה לא הזכיר שמו תחילה משום ענוה עיי"ש, אך על זה קשה, דהלא מדת ענוה ילפינן ממה שאמר הקב"ה נעשה אדם בלשון רבים, כמש"כ רשיו"ל (ס) שבא ללמד דרך ארץ שהגדול יהא נמלך בקטן, וצ"ל טעם אחר דלכן אמר הקב"ה נעשה אדם כמש"כ בספר ישמח משה (פרשת יתרו), דהרי איתא במסכת עירובין (דף י"ג:), תנו רבנן, שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא וכו' עיי"ש, ולפי"ו בריאת האדם הוא דבר רע, וכיון שהקב"ה אינו מייחד שמו על הרעה, ולכן לא אמר אעשה אדם עיי"ש.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל עבירה לשמה מצוה, וילפינן לה מדצריך קרא לכם להוציא את הגזול, היכא דעבר עבירה לשמה וכנ"ל, ולפי"ו י"ל דגזל עכו"ם אסור, ומעתה הטעם דהקב"ה פתח בבראשית שלא יאמרו העכו"ם לסטים אתם, ומדת ענוה ילפינן ממה שאמר הקב"ה נעשה אדם בלשון רבים, ומינה דבריאית האדם הוא דבר טוב וס"ל טוב לו לאדם שנברא.

ובספר יושב אהלים (פרשת וישב דף פ"ט:) הביא מה שכתבו הקדמונים בשם הזוהר ובילקוט חדש ערך מלאכים, דמחלוקת יוסף והשבטים היתה, דקודם בריאת העולם יוסף אמר ליברוא האדם, דס"ל טוב שנברא, והשבטים אמרו אל יברא, וכתב ע"ז, דהגם שכתבו כן בשם הזוהר, מכל מקום מדברי חז"ל יראה להיפך, שהרי אמרו חז"ל בבראשית רבה (פרשה ח-ה), שלום אומר אל יברא שכולו מלא קטטות, וכבר ידוע ליודעי חן שמדת השלום רמזום במדת היסוד, ויוסף רמוז במדה זו, וא"כ לפי"ו יוצא להיפך, שיוסף הוא מהכח שאמרו אל יברא עיי"ש מה שהאריך בזה.

ומעתה ישמעאל אינו נקרא זרעו של אברהם, ולא שייך לומר
החצי חל על ישמעאל, ולכן ולא שמעו אל משה ודו"ק.

ז) עוי"ל עפי" הנ"ל, דלכן לא שמעו אל משה, דבני ישראל
ס"ל דכיון שאירע פגם זה על ידו שהרג את המצרי, אינו ראוי
להיות שלוחו של מקום.

והבאנו מש"כ בספר תפארת צבי (פרשת קרח), דלכאורה י"ל דלא
נחשב למרע"ה שום פגם בהריגת המצרי, כיון שנתכוון לשם
שמים על שראוהו מכה לרעהו, והו"ל בכלל מה שאמרו חז"ל
במסכת נזיר (דף כ"ג:) גדולה עבירה לשמה, ולכן כל כה"ג לא
נחשב לעון כלל עיי"ש.

ואיתא במסכת נזיר (סג), מאי דכתיב כי ישרים דרכי ה' צדיקים
ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם, משל ללוט ושתי בנותיו עמו, הן
שנתכוונו לשם מצוה צדיקים ילכו בהם, הוא שנתכוון לשם
עבירה ופושעים יכשלו בהם וכו', א"ר חייא בר אבין א"ר
יהושע בן קרחה, לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שבשכר
לילה אחת שקדמתה בכירה לצעירה זכתה וקדמה ארבעה
דורות בישראל למלכות עיי"ש.

אך העירו המפ' דליכא ראייה מבנות לוט דמותר לעשות עבירה
לשמה, דשאני התם כיון שסברו שאין איש בעולם והמה רצו
לקיים מצות פו"ר, א"כ י"ל דלגבייהו ל"ה עבירה כיון דעשה
דפו"ר דוחה לל"ת דעירות עכ"ק.

אך י"ל, דאיתא במסכת קידושין (דף ל"ז:), ויאכלו מעבור הארץ
ממחרת הפסח, ממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול, אלמא
אקרוב עומר והדר אכול, וכתבו התוס' (דף ל"ח:) ד"ה אקרוב,
בירושלמי מקשה, דאמאי לא אכלו בני ישראל בבואם לארץ
ישראל מצה מן החדש מטעמא דעשה דבערב תאכלו מצות
וידחה הל"ת דחדש, ותירצו, דמצה הוה עשה דקודם הדיבור
ואין עשה דקודם הדיבור דוחה לל"ת שלאחר הדיבור עיי"ש.

ומשמע מזה דהירושלמי ס"ל דעשה דלפני הדיבור גרע
מלאחר הדיבור, ומעתה לא אמרינן גבי מצת פו"ר עשה דוחה
ל"ת, כיון דמצות פו"ר הוא עשה דלפני הדיבור, ושפיר מוכח
מבנות לוט דמותר לעשות עבירה לשמה.

והגאון מוהר"ר יהונתן זי"ע הובא בספר אור חדש (סג) הקשה,
דמאי פריך נימא עשה דוחה ל"ת, הלא איתא במסכת תמורה
(דף ט"ז:), דבימי אבלו של משה נשתכחו ג' אלפים הלכות
מישראל עד שהחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו עיי"ש,
ובמסכת יומא (דף פ:) מבואר דשיעורין בית דין של יעב"ץ
תיקנום (וברש"י דיעב"ץ הוא עתניאל בן קנז), וי"ל דהיו מתוך ההלכות
שנשתכחו בימי אבלו של משה ולא היו בקיאים בשיעורין עד
שעתניאל בן קנז החזירן בפלפולו, וי"ל דלכן לא היו יכולין
לאכול מצה מן החדש דהרי לא ידעו כמה הוא שיעור אכילת
מצוה, ויש לחוש דלא יכוונו באכילתם כשיעור ולא יקיימו

אך י"ל דבאמת לא נשתחררה, והא דנשאה להגר הוא משום
דאמרינן עשה דוחה ל"ת, ואי דתקשי הא איכא כאן שני לאוין
לאו דלא יבא מצרי והלאו דלא יהיה קדש, והא קיי"ל דאין
עשה דוחה ב' לאוין, י"ל כמש"כ בנזר הקודש, דהלא טעם
איסורן הוא מכת שהיו בני ישראל שם, ובימי אברהם לא הוי
שייך טעם זה עיי"ש, ומעתה ליכא רק חד לאו דלא יהיה קדש,
ושפיר י"ל דנשא את הגר דעשה דוחה ל"ת.

וכתב בספר חכמת התורה (פרשת לך דף תצ"א:), דכ"ז א"ש אי ס"ל
דרשינן טעמא דקרא, אז שפיר י"ל דהטעם דלא יבוא מצרי
הוא משום שבני ישראל היו שם, וכיון דבימי אברהם לא שייך
זה, הותר לו ליקח מצרית, משא"כ אי ס"ל לא דרשינן טעמא
דקרא אז אין לחלק עיי"ש.

ובספר זרע ברוך שלישי (פרשת וישלח) כתב, דמחלוקת יוסף עם
השבטים היתה, דאיתא במס' קידושין (ס"ח:) דפליגי אי הקרא
דכתיב לא תתחתן בהם קאי רק על ז' עממין או גם על השאר
אומות, דר"ש ס"ל דקאי גם על שאר האומות, כיון דדריש
טעמא דקרא, וידעינן דטעם איסור חיתון הוא משום כי יסיר
את בנך מאחרי וגו', ולמה איצטריך קרא דכי יסיר לפרש
הטעם, וע"כ דהוא מיותר לדרשא לרבות כל המסירים אף
משאר אומות, ורבנן ס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, ולכן
איצטריך קרא לפרש הטעם בז' אומות גופיהו, ולמעוטי שאר
האומות עיי"ש, והנה השבטים נשאו נשים נכריות מכנען,
שאביהם או אמם לא היו מכנען, כי אם משאר האומות.

ובזה היו מחולקין, דיוסף סבר כר"ש דדריש טעמא דקרא,
וא"כ למה לי הא דכתיב כי יסיר, הרי ממילא ידענו טעם, וע"כ
לרבות כל המסירים, דאף משאר אומות אסור להתחתן בהם,
משא"כ השבטים סברו כרבנן, דלא דרשינן טעמא דקרא,
וא"כ לא תתחתן קאי רק על ז' אומות, ולכן נשאו נשים מבנות
שאר אומות עיי"ש. והיוצא לנו מזה דאי ס"ל דדרשינן טעמא
דקרא אז טענת יוסף צודקת, והשבטים חטאו במה שמכרו
אותו, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, לא נחשב
מכירת יוסף לחטא.

ובזה יבואר הכתוב, דהנה משרע"ה בא לבשר לבני ישראל
בשורת הגאולה, ובני ישראל לא שמעו למשה, משום דהם
ידעו דהגזירה היתה על ארבע מאות שנה ואכתי לא הגיע
הזמן, ואמר להם משה דשפיר יצאו קודם הזמן, הגם דהגזירה
היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, כיון דאברהם
שחרר את ישמעאל ונקרא זרעו של אברהם וחצי החוב מוטל
על ישמעאל.

אך לא שמעו אל משה, דס"ל דאברהם לא שחרר את הגר,
והביאו ראייה לזה "מקוצר רוח ומעבודה קשה", דזה בא לכפר
על חטא דמכירת יוסף, וע"כ דהצדק הוא עם יוסף, ודרשינן
טעמא דקרא, ולפי"ז י"ל דגבי אברהם לא היה שייך הלאו
דלא יבוא מצרי, וליכא רק חד לאו דלא יהיה קדש, ולפי"ז
שפיר י"ל דלא שחרר את הגר ונשא את הגר דעשה דוחה ל"ת,

שייך הטעם לא שייך האיסור, משא"כ למאן דס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, אין לחלק וגם היכא שי"ל דאוהבות זו את זו, ג"כ יש איסור דב' אחיות עיי"ש.

ומעתה מבואר, דמשה בא לבני ישראל לבשר להם על בשורת הגאולה, והוא יהיה שלוחו של מקום לילך לפרעה, אך בני ישראל לא שמעו אל משה, דסברו דמשה אינו ראוי להיות שלוחו של מקום משום שהרג את המצרי, דאין לו אמתלא דלכן הרג את המצרי דעשה עבירה לשמה, דס"ל דאסור לעשות עבירה לשמה.

והביאו ראיה לסברתם "מקוצר רוח ומעבודה קשה", דזה בא על חטא דמכירת יוסף, דהצדק הוא עם יוסף דהוא ראוי להיות מלך, משום דבא מביאה פסולה, ומינה דאיכא חטא דשתי אחיות דס"ל לא דרשינן טעמא דקרא, ולפי"ז אף היכי דלא שייך חזי לאצטרופי ס"ל דחצי שיעור אסור מה"ת, ומעתה י"ל דלכן לא אכלו ממצה של חדש, משום שלא ידעו השיעור, ואין הכרח לומר דעשה דקודם הדיבור אנו דוחה ל"ת שלאחר הדיבור.

ולפי"ז י"ל דגם גבי מצות פו"ר אמרינן עשה דוחה לא תעשה, ולפי"ז ליכא ראיה מבנות לוט דמותר לעשות עבירה לשמה, די"ל דשאני התם דרצו לקיים מצות פו"ר משום עשה דוחה ל"ת, ומעתה גם עבירה לשמה הוי בגדר עבירה, ולכן לא שמעו אל משה ודו"ק.

ח) עוי"ל עפי" הנ"ל, דלכן לא שמעו אל משה, דבני ישראל ס"ל דכיון שאירע פגם זה על ידו שהרג את המצרי, אינו ראוי להיות שלוחו של מקום.

ואיתא בשמות רבה (פרשה א-כ"ט) ויך את המצרי, במה הרגו, רבנן אמרו הזכיר עליו את השם והרגו שנאמר הלהרגנו אתה אומר, עיי"ש, ואיתא במסכת בבא מציעא (דף ל"א:), מות יומת המכה, אין לי אלא במיתה הכתובה בו, מנין שאם אי אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה בו, שאתה רשאי להמיתו בכל מיתה שאתה יכול להמיתו, תלמוד לומר מות יומת מכל מקום עיי"ש.

וכתב בספר תולדות יצחק (פרשת וישב דף רל"ט), דהחטא לא היה על עצם הריגת המצרי, דהרי היה חייב מיתה כדין עכו"ם שהכה את ישראל דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ח:), דחייב מיתה, אך עיקר החטא היה במה שהרגו בשם המפורש ולא היה ראוי להורגו בכך.

ולפי"ז אי חטא משה במה שהרג את המצרי במיתה שאינה כתובה בו, תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דאי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, שפיר היה משה יכול להרוג המצרי במיתה זו, משא"כ אי ס"ל דברה תורה כלשון בני"א, אז לא יכול להרוג את המצרי רק במיתה הכתובה בו עיי"ש.

המצוה, ויהא עוברין על איסור חדש שלא במקום מצוה, והיינו שלא ידעו אי בחיובי אכילות בעינן כזית או כביצה דהיא ב' זיתים, וא"כ ממנ"פ לא יכלו לאכול מצה מחדש, דאם יאכלו כב' זיתים מצה, דילמא אין צריך לאכול רק כזית אחד ועברו על כזית השני משום ל"ת דחדש, ואם יאכלו כזית אחד, שמא השיעור הוא ב' זיתים, וא"כ בכזית אחד לא יצאו ידי מצה ועברו על איסור חדש, ואף דגם בחדש הוי השיעור כב' זיתים, והם לא אכלו רק כזית אחד, מ"מ הלא קיי"ל כריו"ח במסכת יומא (דף ע"ד.) דחצי שיעור אסור מה"ת עכ"ק.

וכתב לתרץ, דלפי"מ דאיתא במסכת יומא (סו) דחצי שיעור אסור מטעמא דחזי לאצטרופי, א"כ באכילה של מצוה כגון במצה של חדש, י"ל דחצי שיעור אינו אסור, כיון דלא שייך צירוף של איסור, דאי נימא דחצי שיעור אסור משום דחזי לאצטרופי לשיעור שלם, א"כ כשיצטרף יהיה שיעור שלם ויקיים עשה דמצה, ואז י"ל דדוחה הל"ת של חדש.

ומעתה שפיר פריך הירושלמי אמאי לא אכלו ממצה של חדש, שהיו יכולים לאכול כזית אחד, ואין לחוש שמא השיעור הוא שני זיתים ולא הוי רק חצי שיעור, דהא הכא ליכא איסור בחצי שיעור כיון דכאן לא שייך צירוף של איסור, דכשיצטרף יהיה שיעור שלם ומקיים עשה דאכילת מצה וידחה איסור של חדש עכ"ד.

אך כ"ז א"ש אי נימא דלכן אסור חצי שיעור משום דחזי לאצטרופי, ומבואר בחידושי הריטב"א עמ"ס יומא (סו) דאי ס"ל דדרשינן טעמא דקרא, אז י"ל דחצי שיעור אסור משום דחזי לאצטרופי עיי"ש.

ובספר בגדי אהרן (פרשת וישב) ד"ה ויקנאו בו הביא דברי ה"ר יעקב ארזא ז"ל, דיוסף אינו ראוי למלוכה אלא א"כ בא מפסול שתי אחיות עיי"ש.

ונודע קושית העולם דהיאך נשא יעקב שתי אחיות, כיון דהאבות קיימו כל התורה עד שלא ניתנה, ובספר כסף נבחר (פרשת וישב) כתב ליישב, עפי"מ ש"כ הרמב"ן בפרשת אחרי (פרשה י"ח-י"ח) עה"פ ואשה אל אחותה לא תקח לצרור וגו' וז"ל, ובכאן יפרש הכתוב טעם האיסור, יאמר שאינו ראוי שתקח אשה אל אחותה לצרור אותן זו לזו, כי הן ראויות שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה צרות עכ"ל

ולפי"ז י"ל דהיכא דליכא לצרור שאינה צרה לחברתה שרי, וא"כ אצל רחל ולאחיה לא היה שום חשש שיהיו צרות זל"ז, שהרי רחל עצמה מסרה הסימנים ללאה כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ג:), ובודאי שלא היתה שנואה ביניהם, וליכא לצרור לגביה, ובכה"ג שרי גם ב' אחיות עיי"ש.

וכתב בספר יושב אהלים (פרשת מקץ ופרשת משפטים), דזהו רק למאן דס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז יש לומר דהטעם דאסרה תורה שתי אחיות הוא משום שלא יהיו צרות זו לזו, והיכא דלא

ובזה יבואר אמאי לא שמעו אל משה, דמשה בא לבשר לבני ישראל דהקב"ה אמר לו שהוא ילך לפרעה להוציא את בני ישראל ממצרים, אך בני ישראל ס"ל דכיון שאירע פגם שהרג את המצרי אינו ראוי להיות שלוחו של מקום.

והביאו ראיה לזה, "מקוצר רוח ומעבודה קשה" דכיון דאיכא קושי השעבוד, ע"כ דגלות מצרים הוא בשביל אאע"ה שאמר במה אדע, ומינה דס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולפי"ז לא היה יכול להרוג את המצרי רק במיתה הכתובה בו, וכיון דאיכא פגם בהריגת המצרי לכן לא שמעו אל משה שהוא יהיה הגואל ודו"ק.

ט) עוי"ל, דהבאנו מש"כ בספר ארץ חמדה (פרשת שמות) עה"פ ויאמר אליו מי שמך לאיש וגו', ובפסוק כי אהיה עמך וגו', דלכן סירב משה לילך בשליחותו של מקום לגאול את ישראל, דסבר בדעתו שאינו ראוי להיות שלוחו של הקב"ה כיון שהוא באה מביאה פסולה, שהרי עמרם נשא את יוכבד דודתו אשר עפ"י תורה אסורה לו, ולכן אינו ראוי לאיצטלא זו עיי"ש.

אמנם בספר שערי שמים כתב, דהרי לכמה רברבתא עד מתן תורה היה לאבותינו דין ב"נ, ואיתא במסכת סנהדרין (דף ג"ז), כל ערוה שבית דין של ישראל ממיתין עליה, בן נח מוזהר עליה, אין בית דין של ישראל ממיתין עליה (בגון חייבי כריתות אחותו ואחות אביו ואחות אמו ואשת אחיו ואשת אחי אביו ואחות אשתו), אין ב"נ מוזהר עליה דברי ר' מאיר (ר' מאיר אליבא דר' עקיבא אמרה דנפקי ליה עריות בבני נח מעל כן יעזב איש וגו' והתם חייבי מיתות הוא דכתיב), וחכ"א הרבה עריות יש (בגון כל חייבי כריתות) שאין בית דין של ישראל ממיתין עליהן, ובן נח מוזהר עליהן (דלרבנן אתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה ור"מ לא דריש איש לרבויה) עיי"ש, וא"כ לשיטת ר"מ דבאין בי"ד ממיתין עליה אין ב"נ מוזהר עליה, א"כ ה"נ באיסור דודתו דהו"ל בכרת ולא במיתת בי"ד, שאין ב"נ מוזהר בה עיי"ש.

אמנם כתב שם (שער ט"ז) ד"ה ולבאר, דפלוגתא ר"מ וחכמים תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, דר"מ ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן איש איש, ולא איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, וחכמים ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם ומרבינן מאיש איש דב"נ הוזהרו אף בעריות שיש בו כרת עיי"ש.

והשפע חיים זצ"ל בגליון ישראל סבא (גליון ט), כתב לפרש הויכוח שהיה בין יוסף להשבטים, דהנה הכתוב אומר וישנאו אותו על חלומותיו ועל דבריו, ולכאורה צריך להבין מה חטאו של יוסף במה שחלם שיהיה מלך שישנאו אותו בשביל זה, ועוד קשה, דאיתא במסכת שבת (דף ט), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש.

ואיתא בנמסכת דרים (דף ל"ב), מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים, שמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שאמר במה אדע כי אירשנה עיי"ש.

אך במסכת שבת (דף ט) איתא, אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא על ידי זה עכ"ד.

הרי דגלות ושעבוד מצרים נגזר בשביל דאאע"ה שאל במה אדע, וקושי השעבוד בא בשביל חטא דמכירת יוסף, אבל אי נימא דאברהם אבינו לא חטא במה ששאל במה אדע, אז י"ל דהגלות הוא בשביל חטא דמכירת יוסף ואז לא היה נגזר עליהם עינוי כל כך.

ובספר מאיר עיני חכמים מהדו"ק דרוש ב' (אות ל) כתב, דאי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, י"ל דל"ה חטא במה שאמר אברהם אבינו ע"ה במה אדע, די"ל דשאל באיזה זכות יירשו את א"י ולא שלא רצה להאמין.

אך אי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, שוב לא יוכל אברהם אבינו ע"ה לומר דשאל באיזה זכות יירשו את הארץ, דהא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא עיי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ט), ר' יעקב אומר, אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחייית המתים תלויה בה (באותו מתן שכר להודיען שאין מתן שכר אלא לעולם הבא), בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך, בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה, אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך, ורבנן ס"ל (דף ט) למען ייטב לך בעוה"ז, ולמען יאריכון ימיך לעוה"ב עיי"ש.

ובספר המדרש והמעשה (פרשת יתרו) בעמק הלכה (אות ב) כתב, דפליגי אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דרבנן ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ ליכא לפרש שניהם על עוה"ב, דתרי קראי על עוה"ב למה לי, וע"כ דלמען ייטב לך בעוה"ז ולמען יאריכון ימיך לעוה"ב, וא"כ ע"כ דיש שכר מצוה בהאי עלמא, ור' יעקב ס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ י"ל דשניהם קאי על עוה"ב, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד עיי"ש.

מבואר מזה דשנאת השבטים על יוסף היה על הכתונת פסים שעשה לו יעקב אבינו, והרי הכתוב אומר דשנאתם היה על החלומות ועל דבריו.

אולם יש ליישב דשניהם אמת דטענתם היתה כיון דלבש הכתונת פסים דהוא בגדי כהונה, אינו ראוי להיות מלך, וכדאיתא בירושלמי (שקלים פ"ו מ"א) אין מושחין כהנים למלכים עיי"ש, והנה הטעם דא"א לכהן להיות מלך, י"ל דתליא אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו או שלוחי דידן, דהנה זה ודאי דמלך הוא שליח דרחמנא כדכתיב כי לה' המלוכה, ואם נאמר דכהנים שלוחי דידן נינהו, א"כ כיון דמלוכה הוא שליח דרחמנא, והוא במעלה יותר גדולה, אין ראוי לכהנים שיתערבו בו, כיון דהם אינם במעלה זו שיהיו שלוחי דרחמנא.

משא"כ אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, שפיר י"ל דגם כהן יכול להיות מלך, ולפי"ז י"ל דיוסף סבר כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, לכן שפיר אפשר להיות מלך, והשבטים סברי כהנים שלוחי דידן נינהו, וא"א לכהן להיות מלך, ולזה אמרו המלך תמלוך עלינו, כיון שאתה כהן א"א להיות מלך עכ"ד.

ונודע קושית הפנים מאירות (ח"ב סי' קט"ז), במאי דאיבעיא לן במסכת נדרים (דף ל"ה:) אי כהנים הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, מדוע לא פשיט לה מהא דאיתא במסכת נזיר (דף ס"ב) ובמסכת חולין (דף י"א:), שהנכרים נודרים נדרים ונדבות כישראל, ויליף לה מאיש איש דכתיב גבי נדר דאתיא לרבות עכו"ם, ואי סלקא דעתך דכהנים הוה שלוחי דידן איך יכול הכהן להקריב לנכרי, הא איתא במסכת ב"מ (דף ע"א:) דאין שליחות לעכו"ם, וע"כ דכהנים המה שלוחי דרחמנא עכ"ד.

ובספר אור חדש עמ"ס קידושין (דף כ"ג:) כתב ליישב קושית הפנים מאירות, עפי"מ דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ד) דהא דדרשינן איש איש תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם או לא, ולפי"ז י"ל דסוגית הגמ' במסכת נדרים ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ לא דרשינן איש איש לרבות נכרי, ולכן שפיר י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, אמנם מאן דדריש איש איש ס"ל כמאן דאמר לא דברה תורה כלשון בני אדם, וכיון דעכו"ם מקריבין נדרים ונדבות, ולדידיה ודאי אמרינן דכהנים הוה שלוחי דרחמנא עכ"ד.

ובזה יבואר, ולא שמעו אל משה שהוא שלוחו של הקב"ה, דכיון דהוא בא מביאה פסולה אינו ראוי להיות שלוחו של הקב"ה, ואת"ל דברה תורה כלשון בני אדם ולא איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, אך מעבודה קשה דהוא בא על חטא דמכירת יוסף משם מוכח דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, דכיון דהצדק הוא עם יוסף דכהנים המה שלוחי דרחמנא, ע"כ דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ולכן לא שמעו אל משה ודו"ק.

י עוי"ל, עפי"מ"כ בספר בגדי אהרן (בפרשתן דף קמ"ג.) הטעם דמשה צריך להיות הגואל, דאיתא בזוהר (דף ד:) בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים, דהיינו המלאכים שהיו במצרים, ולכן לא היה ראוי אחר לגאול את ישראל כי אם דייקא משה, משום שלא יאי לבשר ודם לגאול את המלאכים, משא"כ משה רבינו שהיה מלאך כדאיתא בויקרא רבה (פרשה ט"ז-ה), ולו יאי לגאול עכ"ד.

והטעם דהמלאכים היו במצרים, דהמפ' הקשו דהיאך יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, דהגזירה היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה והם לא היו במצרים כ"א רד"ו שנים, ותירצו דהמלאכים השלימו, ועיין בספר בגדי אהרן פרשת מסעי (דף קי"ד מדהפ"ס) בשם הזוה"ק ביום ההוא יצאו צבאות ה' שהמלאכים השלימו הזמן עיי"ש.

אך רשיו"ל בפרשת לך (ט"ז-י"ג) עה"פ כי גר יהיה זרעך כתב, דחשבינן הגלות מלידת יצחק, ומשנולד יצחק עד שישראל יצאו ממצרים הוה ארבע מאות שנה עיי"ש, וכן בפרשת בא (פרשה י"ב-ט) עה"פ ומושב בני ישראל וגו', כתב רשיו"ל וז"ל, אשר ישבו במצרים אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם, שלשים שנה וארבע מאות שנה, בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה וכו' עיי"ש.

ובמדרש שוחר טוב (תהלים פרק י"ח) איתא, א"ר שמואל, לפי שהיה הקב"ה מפתה את משה כל שבעת ימי הסנה שילך בשליחותו וכו', אמר להקב"ה, רבון העולמים, כבר חשבתני מה שאמרת לאברהם אבינו בבין הבתרים ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ועדיין לא נשלמו ולא עשו שם אלא מאתים ועשר, א"ל הקב"ה, לא כמו שאתה מחשב לעצמך, שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותו וכו' וכבר נשלם עכ"ל.

וכתבו המפ' דזה דחשבינן הגלות מלידת יצחק א"ש אי נימא דגלות מצרים היתה בשביל חטאו של אאע"ה, אז שפיר י"ל דחשבינן מלידת יצחק, משא"כ אי נימא דהגלות הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, אז לא שייך לומר דחשבינן מלידת יצחק, כיון דאז היה קודם החטא עכ"ד.

ומעתה יבואר, דבני ישראל לא שמעו מה שאמר להם משה דהוא יהיה הגואל, והביאו ראיה לדבריהם, "מקוצר רוח ומעבודה קשה" דכיון דאיכא עבדות וקושי השעבוד, ע"כ דהגלות הוא בשביל חטאו של אאע"ה, וקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, ומעתה י"ל דהגלות התחיל מלידת יצחק ובוזה נשלם הזמן, ואינו הכרח לומר דהמלאכים היו במצרים כדי להשלים הזמן, וכיון דהמלאכים לא היו שם א"כ אינו הכרח דמשה צריך להיות הגואל ודו"ק.

להערות: hoimoshe@gmail.com